

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Агресія (від лат. *aggressio* – напад) – застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави, або будь-яким іншим чином, несумісним зі Статутом ООН. Агресія заборонена міжнародним правом і є міжнародно-протиправним діянням. Визначення та перелік дій, які кваліфікуються як акти агресії, визначено в резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1974 р.¹. За злочин агресії індивід може бути притягнений до міжнародної кримінальної відповідальності.

Воєнні злочини (англ. *war crimes*) – серйозні порушення міжнародного гуманітарного права (договірного та звичаєвого), за які на міжнародному та національному рівні встановлена кримінальна відповідальність фізичних осіб. Належить до міжнародних злочинів, за які будь-яку особу може притягувати до відповідальності будь-яка держава (універсальна юрисдикція). Воєнні злочини можуть мати місце тільки в період збройного конфлікту та у зв'язку зі збройним конфліктом. Перелік діянь, які кваліфікуються як воєнні злочини, міститься у ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Злочини проти людяності (англ. *crimes against humanity*) – категорія міжнародних злочинів, що полягають у широкомасштабному або систематичному нападі на будь-яких цивільних осіб з метою проведення політики держави або організації, спрямованої на скоєння такого нападу, або з метою сприяння такій політиці. Перелік діянь, які кваліфікуються як злочини проти людяності, міститься у ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

До злочинів проти людяності належить будь-яке з таких діянь, що вчиняється в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, і якщо такий напад вчиняється свідомо: вбивство; винищення; поневолення; депортація або насильницьке переміщення населення; тюремне ув'язнення або інше жорстоке позбавлення фізичної волі на порушення основоположних норм міжнародного права; катування; зґвалтування, сексуальне поневолення, примушування до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-які інші форми сексуального насильства співставної тяжкості; переслідування будь-якої групи або спільноти, що може бути ідентифікована за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними або за іншими мотивами, які повсюдно визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом; насильницьке зникнення людей; злочин апартеїду; інші нелюдські діяння аналогічного характеру, які полягають в умисному завданні сильних страждань, або серйозних тілесних ушкоджень, або серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю.

Геноцид (англ. *genocide*) – міжнародний злочин, який полягає в діях, що вчиняються з наміром знищити повністю чи частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку. Норма, яка забороняє геноцид, належить до числа імперативних² норм міжнародного права. Закріплення злочину геноциду як окремого виду міжнародного злочину відбулося із прийняттям на Генеральній Асамблеї ООН Конвенції про запобігання злочину

¹ URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74#Text

² Імперативна норма - це та, що приймається, приймається і визнається міжнародним співтовариством держав у цілому як норма, відхилення від якої неприпустимо і яка може бути змінена тільки наступною нормою загального міжнародного права, що носить такий же характер.

геноциду та покарання за нього (1948). Відповідно до ст. II Конвенції під геноцидом розуміються такі дії, що вчиняються з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку: вбивство членів такої групи; заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або розумового розладу членам такої групи; умисне створення для будь-якої групи таких життєвих умов, які розраховані на повне або часткове фізичне знищення її; заходи, розраховані на запобігання дітонародженню в середовищі такої групи; насильницька передача дітей з однієї людської групи до іншої. Конвенція 1948 р. встановлює міжнародно-правову відповідальність держави за порушення відповідних зобов'язань та обов'язок держав передбачити кримінальну відповідальність індивідів за злочин геноциду і можливість притягнення індивіда до відповідальності міжнародним кримінальним судом.

Міжнародна кримінальна відповідальність індивідів за геноцид з відповідними механізмами її реалізації була закріплена у ст. 4 (2) Статуту Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії, ст. 2 (2) Статуту Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди. У Римському статуті Міжнародного кримінального суду ст. 6 присвячена злочину геноциду.

Міжнародний військовий трибунал (Міжнародний військовий трибунал для переслідування та покарання головних воєнних злочинців європейських країн осі, Нюрнберзький трибунал). Створений Союзниками (Великобританія, СРСР, США, Франція) в 1945 р. на основі міжнародного договору для суду над головними воєнними злочинцями європейських країн осі. Трибунал є важливою складовою Нюрнберзьких процесів – низки військових трибуналів, що утворювались після Другої світової війни союзниками на основі міжнародного права та законів війни. Компетенція Трибуналу була визначена у Статуті та включала три складу злочинів: злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності.

Сторона обвинувачення висунула обвинувальні акти проти 24 основних воєнних злочинців і семи організацій: у злочинах проти миру – планування, підготовка, розв'язання та ведення агресивних воєн, які також були війнами, що порушують міжнародні договори, угоди та зобов'язання; у воєнних злочинах – вбивства і жорстоке поводження з цивільним населенням на окупованих територіях і у відкритому морі, вивезення цивільного населення з окупованих територій у рабство та для інших цілей, вбивства та жорстоке поводження з військовополоненими і військовослужбовцями держав, з якими Німеччина перебувала в стані війни, а також з особами, що знаходилися в плаванні у відкритому морі, безцільне руйнування великих і малих міст і сіл, спустошення, не виправдані військовою необхідністю; у злочинах проти людяності – політика переслідування, репресій та знищення ворогів нацизму.

Більшість звинувачених була засуджена до страти або тривалих (аж до довічного) ув'язнень.

Під час процесу відбулося 403 відкритих судових засідання, на яких крім підсудних було допитано 116 свідків, розглянуто десятки тисяч письмових показів свідків і понад 4 тис. документів доказів. Цими доказами було встановлено жахливі злочини, вчинені підсудними проти миру, проти законів і звичаїв війни та проти людяності.

30 вересня та 1 жовтня 1946 року було оголошено Вирок Трибуналу. Трибунал визнав підсудних винними у здійсненні змови з метою підготовки і ведення агресивної війни, у злочинній агресії проти Австрії, Чехословаччини, Польщі, Данії, Норвегії, Бельгії, Югославії, Греції, СРСР та ряду інших держав; у скоєнні численних воєнних злочинів і найтяжчих злодіянь проти людяності. Було засуджено 12 осіб до смертної кари через повішення; 3 особи – до довічного ув'язнення; 4 особи – до тюремного ув'язнення. Трибунал визнав злочинними організаціями керівний склад нацистської партії Німеччини, охоронні загони нацистської партії (СС), службу безпеки (СД) та державну таємну поліцію (гестапо).

Нюрнберзький трибунал став першим міжнародним кримінальним судом, який притягував до відповідальності індивідів за міжнародні злочини, визначені міжнародним правом. На основі складів цих злочинів, визначених у Статуті Трибуналу, уперше фізичні особи мали притягатися до кримінальної відповідальності за міжнародним правом і нести покарання за свої злочини. У Вироку Нюрнберзького трибуналу цей принцип виражено так: «Злочини проти міжнародного права вчиняються людьми, а не абстрактними суб'єктами, і лише через покарання фізичних осіб, які вчинили такі злочини, може бути забезпечено дотримання принципів міжнародного права».

Міжнародний військовий трибунал для Далекого Сходу (Токійський трибунал, Токійський процес) – військовий трибунал, створений окупаційною владою США у 1946 р. для суду над воєнних злочинцями Японії, що проходив у Токіо з 1946 по 1948 рік. До його складу увійшли представники 11 держав: США, Китаю, Великої Британії, СРСР, Австралії, Канади, Франції, Нової Зеландії, Нідерландів, Індії та Філіппін.

Обвинувачення відкрило справу, звинувативши 28 політичних і воєнних керівників Японії у злочинах проти миру, у воєнних злочинах і злочинах проти людства. Судовий розгляд тривав понад два з половиною роки, було заслухано 419 свідків та залучено 4 336 експонатів доказів, у тому числі заяви та свідчення 779 інших осіб.

Дотримуючись моделі Нюрнберзького процесу (Німеччина) обвинувачення встановило три широкі категорії. Звинувачення «класу А» – стосовно злочинів проти миру – мали бути пред'явлені вищим керівникам Японії, які планували та керували війною. Звинувачення «класу В та С» могли бути висунуті японцям будь-якого рангу, вони охоплювали звичайні воєнні злочини та злочини проти людства відповідно. На відміну від Нюрнберзького процесу, звинувачення у злочинах проти миру було обов'язковою умовою переслідування – Трибунал міг переслідувати лише тих осіб, чиї злочини включали злочини проти миру. Зрештою, в Токіо звинувачень «класу С» не висувалось. В обвинувальному акті було сформульовано 55 пунктів, які містять загальні обвинувачення всіх підсудних і вину кожного окремо.

За участь у підготовці та розв'язанні агресивної війни, за здійснення масового знищення мирного населення в окупованих країнах і полонених та інші злочини семи найбільшим злочинцям було винесено смертний вирок, 16 – довічне ув'язнення.

Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (Міжнародний кримінальний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії з 1991, МКТЮ) – тимчасовий судовий орган ООН, створений для переслідування в судовому порядку осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права під час війн у колишньої Югославії: Боснії та Герцеговині (1992–1995), Хорватії (1991–1995), Косові (1998–1999), Македонії (2001).

МКТЮ був створений на основі резолюції РБ ООН 827 від 25.05.1993 відповідно до глави VII Статуту ООН і розташовувався у м. Гаага (Нідерланди). Компетенція Трибуналу полягала у визначенні індивідуальної кримінальної відповідальності фізичних осіб за серйозні порушення Женевських конвенцій про захист жертв війни (1949), порушення законів і звичаїв війни, геноцид і злочини проти людяності, визначені у Статуті Трибуналу, на території колишньої Югославії. МТБЮ став першим після Нюрнберзького та Токійського трибуналів міжнародним органом для розгляду справ про воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид.

Обвинуваченими Трибуналу є, як правило, вищі посадові особи політичних структур, органів влади, армії, поліції республік колишньої Югославії. Трибунал висунув звинувачення щодо 161 особи. Наприкінці 2017 МКТЮ виніс вирок щодо останнього обвинуваченого – генерала Р. Младича, засудивши його до довічного ув'язнення. Трибунал припинив своє існування 31.12.2017. Загалом понад 80 осіб було визнано винними, більш як 20 обвинувачених виправдано, справи що до 13 осіб передано до національних судів, щодо 37 осіб звинувачення було відкликано або розгляд справи припинено.

МТКЮ кваліфікував різанину у Сребрениці в 1995 році як геноцид. Близько 30 особам були пред'явлені звинувачення в участі у геноциді або співучасті в геноциді. У справі Брджаніна Трибунал визначив, що «діяння являють собою злочин геноциду в тому випадку, якщо доведено, що обвинувачений не тільки хотів вчинити ці діяння, а й мав намір знищити повністю або частково певну національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку... Саме цей специфічний намір характеризує злочин геноциду».

Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди (МКТР) – тимчасовий міжнародний судовий орган, створений відповідно резолюції Ради Безпеки ООН у 1994 році (Міжнародний кримінальний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, і громадян Руанди, відповідальних за геноцид та інші подібні порушення, вчинені на території сусідніх держав у період з 1 січня до 31 грудня 1994 року).

Створення МКТР було зумовлено злочином геноциду, вчиненого у 1994 році етнічною групою хуту проти етнічної групи тутсі, коли на території Руанди загинуло від 700 тис. до 1 млн осіб. Цей Трибунал розташовувався у м. Аруша (Танзанія). Його юрисдикція обмежувалась діяннями, вчиненими в Руанді або руандійськими громадянами в сусідніх державах з 1 січня до 31 грудня 1994 р., і охоплювала три категорії злочинів, а саме: геноцид, злочини проти людяності та порушення ст. 3, загальної для Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. та Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосуються захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру.

МКТР виніс вироки щодо 95 обвинувачених, 14 осіб було виправдано і звільнено, 10 – передано для здійснення правосуддя в національні суди. Серед обвинувачених Трибуналом були вищі посадові особи Руанди: прем'єр-міністр Ж. Камбанда, міністр інформації Е. Нійїтегека, глави адміністрацій, священники, редактори ЗМІ, керівники збройних формувань.

Перший судовий процес, над Жан-Полем Акайесу, почався в 1997 році, і вже в жовтні 1998 року Акайесу був засуджений до довічного ув'язнення, а Жан Камбанда (тимчасовий прем'єр-міністр) визнав себе винним. Особливий інтерес становить процес «ЗМІ ненависті»: за вчинення геноциду, підбурення до геноциду та злочини проти людяності до тривалих термінів тюремного ув'язнення було засуджено керівників радіо- і телекомпанії Ф. Нахіману та Ж.Б. Бараягвізу, а також директора і засновника газети «Кангура» Х. Нгезе. Вироки у справі «ЗМІ ненависті» є важливим прецедентом – вони започаткували розподіл між правом на свободу слова та підбурюванням до вчинення міжнародних злочинів.

Трибунал щодо Руанди є першим міжнародним трибуналом, який інтерпретував визначення геноциду, викладене у Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього (1948), та виніс вироки за злочини геноциду. Він офіційно завершив свою роботу 31 грудня 2015 року, його функції було передано Міжнародному залишковому механізму для кримінальних трибуналів.

Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) має юрисдикцію щодо конкретних міжнародних злочинів (предметна юрисдикція), вчинених на певній території (територіальна юрисдикція) і стосовно певних осіб (персональна юрисдикція). Усі питання юрисдикції МКС визначені в Римському Статуті МКС.

1. МКС має предметну юрисдикцію щодо найтяжчих міжнародних злочинів: злочинів геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів і злочинів агресії відповідно ст. 5 Римського Статуту. Склади цих злочинів безпосередньо містяться в Римському статуті (ст. 6–8 bis), а також деталізовані в окремому документі МКС «Елементи злочинів».
2. Персональна юрисдикція МКС поширюється тільки на індивідів, які вчинили міжнародні злочини та не були притягнені до кримінальної відповідальності на національному рівні. Держава взагалі не є суб'єктом міжнародної кримінальної відповідальності. Офіційний статус обвинуваченого (голова держави, член уряду, парламенту) не може бути підставою для уникнення кримінальної відповідальності.
3. Територіальна юрисдикція МКС поширюється перш за все на територію держав та їхніх громадян, що ратифікували Римський Статут. Юрисдикція МКС також поширюється на держави, які не ратифікували Римський статут, але зробили заяву про визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду стосовно того чи іншого злочину відповідно до п. 3 ст. 12 Римського статуту, як це зробила Україна.
4. МКС здійснює юрисдикцію відповідно до принципу компліментарності. Суть цього принципу – забезпечити, щоб відповідальність за здійснення правосуддя над особами, звинуваченими у вчиненні злочинів проти міжнародного права, покладалася на судову систему відповідної держави. Відповідно до ст. 17 Римського статуту, МКС починає здійснювати свою кримінальну юрисдикцію лише тоді, коли встановлено, що відповідна держава не бажає або не може сама її реалізувати.
5. Будь-яка держава-учасниця Римського Статуту може передати Прокурору МКС запит на розгляд будь-якої ситуації щодо передбачуваного злочину, котрий належить до юрисдикції МКС, у т. ч. скоєного на території або громадянами іншої держави-учасниці Римського Статуту. Прокурор самостійно на підставі наявної в його розпорядженні інформації може розпочати слідство щодо передбачуваного або здійсненого злочину в юрисдикції МКС за умови санкції Палати попереднього провадження. РБ ООН на підставі Статуту ООН може передати Прокурору МКС ситуацію для розслідування і подальшого переслідування.

Томаса Лубанга засуджено до 14 років позбавлення волі³

(витяг)

Сьогодні Міжнародний кримінальний суд (МКС) оголосив про термін покарання засудженому Томасу Лубанзі. В середині березня 2012 року цей лідер одного з повстанських угруповань Демократичної Республіки Конго (ДРК) був визнаний винним у скоєнні воєнних злочинів, у тому числі – в причетності до вербування дітей у лави збройного угруповання. Сьогодні судді визначили Томасу Лубанзі покарання у вигляді позбавлення волі на 14 років.

Засуджений командував так званими «патріотичними силами звільнення Конго» в окрузі Ітурі під час громадянської війни в ДРК. Його визнано винним у скоєнні тяжких воєнних злочинів, зокрема у вербуванні й крадіжці дітей, серед яких були діти молодше 15 років. Він і члени його угруповання перетворювали малолітніх дітей на убивць, слуг і сексуальних рабів, використовували їх для участі в бойових діях у період з вересня 2002 по серпень 2003 року.

При визначенні міри покарання судді враховували тяжкість скоєних злочинів. Разом з тим, призначене покарання відображає й інші фактори, в тому числі те, що підсудний співпрацював з МКС і виявляв повагу до міжнародного правосуддя під час всього судового процесу. Раніше Прокурор МКС підкреслював, що вирок першому засудженому МКС – перемога міжнародного правосуддя і данина пам'яті дітям-солдатам.

Томас Лубанга став першим засудженим Міжнародного кримінального суду (МКС).

³ Томас Лубанга приговорен к 14 годам лишения свободы. Новости ООН // <https://cutt.ly/XWLaoiZ>

Суд у Гаазі засудив екс-ватажка конголезьких повстанців до 30 років в'язниці⁴

(витяг)

Міжнародний кримінальний суд у Гаазі визнав екс-ватажка конголезьких повстанців Боско Нтаганду винним у вбивствах, зґвалтуваннях і сексуальному рабстві. Його засудили до 30 років позбавлення волі.

Це максимальний вирок, який коли-небудь виносив цей суд. Утім, судді також мають право на призначення довічного покарання.

Нагадаємо, у липні судді МКС визнали Нтаганду винним у скоєнні воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Судді констатували, що в 2002–2003 роках, у розпал збройного протистояння в провінції Ітурі на північному сході ДР Конго, Нтаганда віддавав накази «вчиняти напади та вбивати цивільних». Жертвами злочинних наказів колишнього польового командира конголезьких повстанців стали діти й навіть немовлята.

Загалом Боско Нтаганду визнали винним за 18 пунктами обвинувачення, з яких 13 – щодо воєнних злочинів, а 5 – щодо злочинів проти людяності. Сам Нтаганда заперечував усі звинувачення, наголошуючи, що він «солдат, а не злочинець».

Коли 1999 року спалахнув конфлікт у ДР Конго, Нтаганда, на прізвисько «Термінатор», був одним із польових командирів конголезьких повстанських формувань. За даними правозахисників, під час конфлікту, що вирував кілька років, загинуло понад 60 тисяч людей.

2006 року МКС звинуватив Нтаганду у воєнних злочинах. У 2013 році Нтаганда, якого розшукував МКС, сам здався.

⁴ Суд у Гаазі засудив екс-ватажка конголезьких повстанців до 30 років в'язниці. Deutsche Welle. URL: <http://surl.li/xsec>

ООН: війська уряду Сирії використали хімічну зброю майже три десятки разів⁵

(витяг)

Війська влади президента Сирії Башара аль-Асада під час громадянської війни в цій країні вдавалися до використання хімічної зброї майже три десятки разів, зокрема і для вбивчого нападу у квітні, – заявила комісія ООН, що розслідує воєнні злочини в Сирії.

Як йдеться в найсвіжішому звіті Комісії ООН про розслідування щодо Сирії, одними з найпереконливіших доказів цього стосуються хімічної атаки 4 квітня по контрольованому супротивниками Асада місту Хан-Шейхун, унаслідок якої загинуло майже 90 цивільних мешканців, переважно жінок і дітей.

За даними розслідування, удар по місту в контрольованій повстанцями частині провінції Ідліб здійснив бойовий літак урядових військ, який скинув боеприпаси з отруйним газом зарином. Голова комісії Паулу Піньейру виключив можливість вини за цей напад самих повстанців, про що твердить влада Асада.

У звіті, вже 14-му від часу початку роботи комісії 2011 року, нараховано за цей період 33 випадки застосування хімічної зброї, з них 27 нападів здійснили саме урядові війська.

Уряд Асада весь час заперечує, що використовує хімічну зброю, але фахівці вже заявляли, що з аналізів, узятих у потерпілих і загиблих, випливає використання зарину саме промислового виробництва.

2013 року влада Сирії погодилася на міжнародну домовленість про те, щоб віддати її запаси хімічної зброї на знищення. Але підтверджені, що були ліквідовані всі такі запаси, немає. І після завершення цієї операції надходять повідомлення про застосування такої зброї сирійськими урядовими військами.

⁵ ООН: війська уряду Сирії використали хімічну зброю майже три десятки разів. Радіо Свобода // <https://cutt.ly/cWLpN2B>

Шрами Халабджі: хто дав хімічну зброю Саддаму?⁶**Джон Симпсон**

(витаг)

Майже 25 років тому влада Іраку винищила тисячі своїх власних громадян, застосувавши хімічну зброю проти курдів у місті Халабджа. Можливо, скоро ми дізнаємося яка країна і навіть яке підприємство забезпечили Ірак хімікатами...

... Врятуватися від нервово-паралітичного газу та інших отруйних речовин було неможливо. Авіація Саддама Хусейна скинула на Халабджу хімічні заряди, щоб провчити курдів.

Раніше мені вже доводилося бачити результат хімічної атаки проти солдатів під час ірано-іракської війни, і це було жахливо. Але видовище того, що зробив нервово-паралітичний газ із абсолютно беззахисними людьми, у тому числі жінками і дітьми, було стократ гірше...

... Саддам Хусейн і його двоюрідний брат Алі Хасан аль-Маджид, відомий як «хімічний Алі», вирішили на прикладі курдів покарати всіх інших.

Іракські війська скинули на місто цілий «букет» різних отруйних речовин: нервово-паралітичні гази на зразок VX, іприт, зарин, табун і страшний за своєю дією, але досить примітивний гірчичний газ, відомий ще з Першої світової війни.

...«Буде важко домогтися, щоб імовірні виробники хімікатів, застосованих в Іраку, надали зразки для аналізу. Якби це сталося і вони [зразки] співпали з тими, що ми виявили в Халабджі, це стало б незаперечним доказом, яким треба було б зайнятися Міжнародному кримінальному суду та іншим інстанціям», – говорить британський фахівець.

⁶ Симпсон Д. Шрами Халабджі: хто дав хімічну зброю Саддаму? Служба BBC // <https://cutt.ly/sWLpGOV>

ВИЗНАЧЕННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Воєнні злочини⁷ – такі порушення законів і звичаїв війни чи міжнародного гуманітарного права, за здійснення яких конкретні фізичні особи несуть кримінальну відповідальність. У 1945 році Статут Нюрнберзького міжнародного воєнного трибуналу визначив воєнні злочини як «порушення законів і звичаїв війни», зокрема вбивства, жорстоке поводження або депортація цивільного населення на окупованих територіях; вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими; вбивство заручників; розграбування суспільної чи приватної власності; безглузде знищення населених пунктів; руйнування, не спричинені військовою необхідністю.

У чотирьох Женевських конвенціях 1949 року названі такі воєнні злочини, як навмисне убивство; катування і нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти; навмисне заподіяння тяжких страждань чи серйозного каліцтва; завдання шкоди здоров'ю; незаконне, невмотивоване і широкомасштабне руйнування і привласнення майна, не викликані воєнною необхідністю; примушування цивільної особи чи військовополоненого служити в збройних силах ворожої держави; позбавлення її прав на неупереджене і нормальне судочинство; незаконне депортування, переміщення цивільної особи; незаконний арешт цивільної особи; взяття заручників. Додатковий протокол I 1977 року розширив захист, наданий Женевськими конвенціями у випадку міжнародних конфліктів, включивши до числа серйозних порушень проведення медичних експериментів; перетворення цивільного населення чи окремих цивільних осіб або місцевостей, що не обороняються, і демілітаризованих зон на об'єкти нападу; здійснення нападу невибіркового характеру, що торкається цивільного населення чи цивільних об'єктів, коли відомо, що такий напад стане причиною великої кількості смертних випадків, поранень серед цивільних осіб; віроломне використання на порушення статті 37 емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця; переміщення окупуючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію, або депортація чи переміщення всього чи частини населення окупованої території; невинуватиме затримка репатріації військовополонених чи цивільних осіб; апартеїд; напад на історичні пам'ятники; позбавлення цивільних осіб права на неупереджене і нормальне судочинство. Женевські Конвенції і Додатковий протокол I зобов'язують держави переслідувати в судовому порядку осіб, обвинувачуваних у серйозних порушеннях, чи передавати таких осіб державі, готовій здійснити подібне переслідування.

Відповідно до Конвенції про незастосовність строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 р., до воєнних злочинів строки давності не застосовуються.

⁷ Гнатовський М.М. Воєнні злочини // Енциклопедія міжнародного права : У 3 т. /редкол.: Ю.С. Шемшученко, В.Н. Денисов (співголови) та ін. ; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Т. 1. А-Д. – К. : Академперіодика, 2014.

1. Воєнні злочини на Донбасі. В чому складнощі розслідування і притягнення до відповідальності винних?⁸

(витяг)

17 липня в Лимані на Донеччині поховали розвідника морської піхоти Дмитра Красногрудя (позивний «Мир»), який підірвався поблизу населеного пункту Зайцеве 13 липня. Також того дня загинув військовий медик – він намагався евакуювати загиблого командира розвідвзводу. Внаслідок обстрілу російських гібридних сил ще двоє українських військовослужбовців зі складу евакуаційної групи отримали поранення. Тіло 42-річного лейтенанта Дмитра Красногрудя вивезли на окуповану територію. Повернули після перемовин – лише через дві доби.

Обстріл російських гібридних сил, всупереч їхнім же гарантіям дотримання режиму тиші під час евакуації, нанесений ними удар по маркованій білими пов'язками та білими касками евакуаційній групі українських військових, актуалізували проблему воєнних злочинів – вкотре за час російської агресії проти України.

Першим на державному рівні на загибель медика ЗСУ відреагував міністр закордонних справ України. На брифінгу 14 липня Дмитро Кулеба, юрист-міжнародник за фахом, зазначив: «З юридичної точки зору, в цьому вбивстві є ознаки воєнного злочину, а з моральної точки зору, мова йде ні про що інше, як про акт варварства».

⁸ Назарчук І. Воєнні злочини на Донбасі. В чому складнощі розслідування і притягнення до відповідальності винних? // <https://cutt.ly/IWLa4AH>

2. У Криму тривають порушення прав людини, переслідування журналістів і кримських татар⁹

(витяг)

Росія продовжує порушувати свої зобов'язання як держави, що окупує Крим. Таким є висновок доповіді Генерального секретаря ООН «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим і в місті Севастополь, Україна». Її представила сьогодні в Женеві Верховний комісар ООН з прав людини Мішель Бачелет.

Ця проміжна доповідь охоплює період з 1 липня по 31 грудня 2019 року. Глава ООН готує такі звіти за дорученням Генеральної Асамблеї, спираючись на інформацію, яку збирають співробітники Управління ООН з прав людини на Україні.

У доповіді повідомляється, що в Криму тривають порушення прав людини з боку правоохоронних органів, які в тому числі вдаються до тортур... За її словами, умови в місцях позбавлення волі в Криму настільки незадовільні, що розміщення там заарештованих можна розглядати як «нелюдське і принижуюче гідність поводження або покарання».

Мішель Бачелет також турбується криміналізацією вільного вираження думок у соціальних мережах. Журналісти та медіа-співробітники постійно потерпають від втручання в свою професійну діяльність...

Крім того, доповідь містить кілька прикладів, які свідчать, що в порушення міжнародного гуманітарного права Російська Федерація не виконує своїх зобов'язань, пов'язаних з її статусом держави, що окупує Крим.

«Переправлення затриманих з окупованої території на територію держави, що окупує, порушує заборону на насильницьке переміщення як окремих осіб, так і цілих груп, і на депортацію людей, які перебувають під захистом», – нагадала Бачелет.

Згідно доповіді, в порушення міжнародного гуманітарного права Росія ось уже вдесяте провела військовий призов у Криму, а також всупереч обов'язку поважати кримінальне законодавство окупованої території застосує власний кримінальний кодекс.

⁹ В Криму продолжают нарушения прав человека, преследования журналистов и крымских татар // <https://cutt.ly/OWLpbui>

3. Воєнні злочини на Донбасі. В чому складнощі розслідування і притягнення до відповідальності винних?¹⁰

(витяг)

Гюндуз Мамедов, заступник генпрокурора, керівник міжнародної Спільної слідчої групи від України, яка розслідує збиття літака рейсу МН17 над Донбасом, наводить дані, що з початку збройної агресії Росії проти України прокурори спільно з правозахисними організаціями подали до Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду 14 інформаційних повідомлень, 7 із них – стосовно Донбасу.

«Останнє повідомлення, передане в лютому 2020 року, стосувалося нападів на цивільне населення та інфраструктуру, вбивств цивільних осіб, катувань та жорстокого поводження. На національному рівні прокуратура веде реєстр потерпілих (фізичних та юридичних осіб) від злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту на тимчасово окупованій території, або пов'язаних зі збройною агресією РФ проти України. Це дасть можливість громадянам отримати відповідний процесуальний статус потерпілого, встановити розмір заподіяних збитків, звернутися до суду для їхнього подальшого відшкодування», – розповів Радіо Свобода Гюндуз Мамедов.

¹⁰ Назарчук І. Воєнні злочини на Донбасі. В чому складнощі розслідування і притягнення до відповідальності винних? // <https://cutt.ly/IWLa4AH>

4. Воєнні злочини на Донбасі. В чому складнощі розслідування і притягнення до відповідальності винних?¹¹

(витяг)

...Щодо вбивств, катувань та жорстокого поводження представників незаконних збройних формувань Росії ... органи прокуратури та слідства встановили 160 місць незаконного утримання понад 3500 військовослужбовців та цивільних на тимчасово окупованій території Донбасу.

Встановлено факти й позасудових страт 9 військовослужбовців Збройних сил України представниками проросійської організованої групи «Козачий союз «Область війська Донського» під час боїв за Іловайськ у 2014 році та Дебальцеве у 2015 році. Ці дані також були відображені в інформаційних повідомленнях до Міжнародного кримінального суду (МКС).

Про злочинну діяльність «Козачого союзу «Область війська Донського» (скорочено КСОВД) і його очільника Юрія Сафоненка також згадувала у своїх звітах Українська Гельсінська спілка з прав людини.

¹¹ Назарчук І. «Право Женеви» і порушення його Росією на окупованих територіях Донбасу і в Криму (перша частина) // <https://cutt.ly/GWLssSa>

**5. «Право Женев» і порушення його Росією на окупованих територіях
Донбасу і в Криму (частина друга)¹²**

(витяг)

24 серпня 2014 року в окупованому Донецьку було проведено так званий «марш» українських військовополонених. Вулицями міста, під вигуки натовпу «фашисти» і під дулами автоматів провели десятки захоплених у полон українських бійців – кадрових військових і добровольців. В такий спосіб, через кричущі порушення законів війни, підтримувані Росією бойовики «відзначили» День незалежності України.

«Так званий «марш» у Донецьку п'ять років тому слід кваліфікувати як воєнний злочин, як наругу над людською гідністю», – каже доцент кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка Володимир Лисик.

Міжнародне гуманітарне право побудоване на кількох базових принципах, одним із яких є принцип гуманізму та заборони наруги над людською гідністю. З особами, які не беруть активної участі у воєнних діях, зокрема з тими особами зі складу збройних сил, які склали зброю; з тими, хто припинив участь у воєнних діях у зв'язку з хворобою, пораненням, триманням під арештом чи з іншої причини, за будь-яких обставин поводяться гуманно, без дискримінації.

Положення статті 3 Конвенції, в якій про це мовиться, застосовується до усіх збройних конфліктів. Ця стаття – так званий «мінімальний гуманітарний стандарт» і він є загальною нормою Женевських конвенцій 1949 року.

¹² Назарчук І. «Право Женев» і порушення його Росією на окупованих територіях Донбасу і в Криму (перша частина) // <https://cutt.ly/GWLssSa>

**6. «Право Женев» і порушення його Росією на окупованих територіях
Донбасу і в Криму (частина друга)¹³**

(витяг)

Російські «гумконвої» на Донбасі

25 липня 2019 року через непідконтрольні Україні пункти пропуску «Ізваріне» та «Успенка» на тимчасово окуповану територію Донецької та Луганської областей заїхав черговий «гуманітарний конвой».

За даними групи «Інформаційний спротив», цей «гумконвой» – 85-й, починаючи з 2014 року, в ньому було зафіксовано 21 одиницю автомобільної техніки, близько 250 тонн вантажу. Його призначення, стверджує «ІС», – забезпечити частини і підрозділи Першого і Другого армійських корпусів Збройних Сил Росії оперативного угруповання російських окупаційний військ.

«З огляду на міжнародне гуманітарне право, є обґрунтовані сумніви у виключно гуманітарному характері вантажів, які починаючи з серпня 2014 року Росія доставляла на Донбас», – вважає асоційований професор Школи права Університету КІМЕП (Алмати, Казахстан) Сергій Саяпін: Відповідно до статті 70 (частина 3) Першого Додаткового протоколу до Женевських конвенцій 1949 року, Україна мала право на проведення огляду гуманітарних конвоїв, інші технічні заходи тощо.

¹³ Назарчук І. «Право Женев» і порушення його Росією на окупованих територіях Донбасу і в Криму (перша частина) // <https://cutt.ly/GWLssSa>

7. «Право Женев» і порушення його Росією на окупованих територіях Донбасу і в Криму (частина друга)¹⁴

(витяг)

Женевські конвенції та «справа МН17»

Нещодавно було названо перших підозрюваних у катастрофі малайзійського літака рейсу МН17 над Донбасом, що сталася 17 липня 2014 року. Імена оприлюднили уповноважені Спільної слідчої групи (СІГ), до якої входять представники Нідерландів, Австралії, Бельгії, Малайзії, України.

Отже, слідчі вважають підозрюваними трьох громадян Росії (Ігора Гірка (прізвище «Стрелков»), Сергія Дубинського (прізвище «Хмурій»), Олега Пулатова («Гюрза» і «Халіф») та громадянина України Леоніда Харченко.

«Прокурорська служба звинувачує цих чотирьох у тому, що їхні дії призвели до того, що було збито рейс МН-17 (...) Є підозра, що вони тісно співпрацювали, щоб отримати пускову установку і збити літак», – зауважив представник Спільної слідчої групи.

Чому у справі МН17 варто говорити і про військовий злочин, що підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, і про порушення Женевських конвенцій? З таким питанням Радіо Свобода звернулося до першого віце-президента Української асоціації міжнародного права Миколи Гнатівського:

– Під час збройного конфлікту за всіх обставин сторони повинні відрізнити цивільні об'єкти від військових цілей – як-от літак, що здійснює комерційні міжнародні повітряні перевезення, від, зокрема, військових літаків. Це передбачає ухвалений 1977 року Додатковий протокол до Женевських конвенцій.

Відповідно, серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права, що може за певних обставин кваліфікуватися як військовий злочин, є і свідомий напад на цивільний об'єкт, і використання зброї, яка нездатна відрізнити військові цілі від цивільних об'єктів.

Так само серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права та, потенційно, військовим злочином є невжиття запобіжних заходів при плануванні та здійсненні військового нападу. У випадку з рейсом МН17 – застосування зенітно-ракетного комплексу без попереднього пересвідчення в тому, що йдеться про військовий, а не цивільний літак.

Відповідальність за подібні порушення передбачена подвійна.

По-перше, міжнародно-правову відповідальність несе держава, що контролювала осіб, які здійснили серйозне порушення міжнародного гуманітарного права. Така держава повинна компенсувати всю шкоду, завдану в результаті протиправних дій її представників або контрольованих нею осіб, перепросити за свою провину та надати гарантії неповторення таких дій у майбутньому.

По-друге, кримінальну відповідальність (за національним або міжнародним кримінальним правом) повинні понести всі особи, причетні до злочину. Йдеться не лише про тих, хто безпосередньо застосовував систему озброєння, а й про їхніх командирів.

¹⁴ Назарчук І. «Право Женев» і порушення його Росією на окупованих територіях Донбасу і в Криму (перша частина) // <https://cutt.ly/GWLssSa>